

KÉT AFFÉR A FELSŐ-TISZAI HADSZÍNTÉREN 1849 JANUÁRJÁBAN

A Franz Schlik gróf altábornagy parancsnoksága alatt december óta Felső-Magyarországon működő cs. kir. csapatok 1849 januárjának derekán támadást indítottak a Tokaj előterében Debrecent fedező, Klapka György ezredes vezette magyar felső-tiszai hadtest ellen, hogy azt a Tiszán átdobva megteremtsék egy soron következő, a magyar kormány székhelyére összpontosított offenzíva feltételeit.

A január 17-től Kassa körzetében gyülekező császári főerő – összesen mintegy 4–5 000 fő, erős tüzérséggel – Schlik közvetlen vezényletével Abaujszántón, Tállyán, Mádán át nyomult előre Tarcál–Tokaj felé. Az ettől meglehetősen elszakadt balszárny – nagyjából 1000–1500 fő – Joseph Herzmanovsky őrnagy vezetésével január 21-én Sátoraljaújhelyen egyesült, majd Sárospatakot, Olaszliszkát érintve Bodrogkeresztúrnak irányozta menetét. A kibontakozó támadást Klapka ezredes először, a szántói elővéd-ütközetet (január 19.) követően, Tállya körül gondolta megállítani, de mivel balszárnyán problémák adódtak – Desseffy Arisztid alezredes dandárja Szikszóról a Tisza mögé hátrált –, csapatait hamarosan a Tarcál–Bodrogkeresztúr–Tokaj háromszögbe vonta vissza és ott várta be az ellenség érkezését.

A Mád irányából felbukkanó császári sereg, élén Schlik altábornaggal, január 22-én délben ütközött a Tarcálnál állást foglalt, Jerzy Bułharyn ezredes vezette hadosztály előőrseibe. Ezek, mivel a vidéket uraló sűrű ködben későn észlelték az ellenség közeledését, elkéstek a jelentéstétellel, így a hadosztály zöme még Tarcalon készülődött az ebédhez, amikor Joseph Edler von Fiedler vezérőrnagy első lépcsős dandárja már támadásra fejlődött fel. Szerencsére a kiszemelt állásban visszahagyott magyar egységek, csatárláncot képezve, hatásos tüzükkel képesek voltak mindaddig feltartóztatni Fiedler embereit, amíg a tarcaliak nagy nehezen úrrá lettek a meglepetésen és megkezdték pozícióik elfoglalását.

Schlik a támadás elakadását követően a jobbszárnyán álló lovasság egy részét, az 1. (Császár) könnyűlovasezred egyik századát, a kellemetlenkedő csatározók szétugrasztására rendelte; ugyanakkor parancs ment a balszárnyat alkotó 12. (Vilmos főherceg) gyalogezred 3. zászlóaljának, hogy vegye birtokba a mád–tarcali út felett emelkedő Kápolna-dombot. A ködben előrevágtató svalizséreket azonban huszárok lepték meg és parancsnokukat, Carl Böhm báró, századost is megölve visszaverték. Noha a másik oldalon a Vilmos-gyalogság eleinte minden nehézség nélkül teljesítette feladatát (a bizonytalankodó magyar egységek elmulasztották a Kápolna-domb megszállását), a Bułharyn ezredes által hamarosan a magaslatra vezényelt lengyel önkéntesek csapata lekergette onnan a cs. kir. alakulatot. Miután a magyar hadosztály felvonulása a jobbszárnyon, azaz a Kápolna-dombon Władysław Tchórzniczi, középen és a balszárnyon Zákó István őrnagy dandárjával befejeződött és az arcvonal megszilárdult, a császári vezér reményei a gyors győzelmet illetően elszálltak.

Az összecsapás súlypontja a továbbiakban Kápolna-dombra helyeződött, amelynél Schlik minden áron döntést akart kierőszakolni. Közbelépése nyomán a visszafelé özönlő Vilmos-zászlóalj megállapodott, rendezte sorait, majd – jobbján a 9. (Hartmann)

gyalozezred 2.zászlóaljával – ismét rohamra indult. A megújuló támadást azonban hihetetlen mozzanat zavarta meg: a domboldalban fel-feltűnő magyar csoportok, ahelyett hogy fegyvereiket használták volna, félreérthetetlen jeleit adták békés szándékuknak... Tény, hogy a harc egyik pillanatról a másikra félbeszakadt. A két parancsnok, a Vilmosgyalogságot irányító Fiedler és a lengyel származású, magyar szolgálatban álló Tchórnicki őrnagy előre lovagolt és a katonák szeme láttára kezet rázott! A furcsa jelenetnek azonban hamar vége szakadt: még mielőtt kiderült volna, mit is akarnak tulajdonképpen egymástól, egy, a helyszínre érkező magyar egység tüzet nyitott a császári oszlopra, mire az megzavarodott és a következő percben futásnak eredt.

Az eset tagadhatatlanul hozzájárult a magyar fél végső sikeréhez. Schlik a történetek után a Vilmos-zászlóaljat kénytelen volt kivonni a küzdelemből. A Kápolna-domb elleni harmadik rohamot már nem az, hanem Anton Pergen gróf vezérőrnagy addig tartalékban álló dandárja, a Vilmos gyalozezred 1. zászlóalja, illetve a 2. (Sunstenu) vértesezred egy százada hajtotta végre. Ez utóbbi sem tudta azonban megtörni a Bulharynhadosztály kemény ellenállását, s feloldani a kialakult patthelyzetet. A harcok a sötétedés beálltáig húzódtak, akkor Schlik felhagyott a további kísérletezéssel és éjszakai szállásra Mádra vonta vissza csapatait.

Az összecsapások másnap, január 23-án Bodrogkeresztúr térségében lángoltak fel. Herzmanovsky őrnagy balszárnyai különítménye, amely előzőleg Bodrogkisfaludig verekedte magát, reggel minden támogatás nélkül volt kénytelen szembenézni Sulcz Bódog őrnagy túlerejű dandárjával: Schlik Mádon maradt és segítség helyett csupán parancsot küldött, amely Herzmanovskyt csatlakozásra utasította. A Bodrogkeresztúrról kibontakozó magyar támadást Kisfalud helység bejáratánál a különítmény gerincét képező 58. (István főherceg) gyalozezred 3. zászlóalja fogta fel, s már súlyos harcok folytak, amikor az összecsapás – akárcsak előzőleg Tarcalnál – kritikus szakaszban, tisztázatlan körülmények között, megszakadt. A felek rövid ideig egymás közvetlen közelében, lábhoz tett fegyverrel ácsorogtak. Ekkor a 43. honvéd zászlóalj parancsnoka, Kálnoky Antal százados, azt gondolván, hogy a császáriak valójában meg akarják adni magukat, a fegyverek letételére szólította fel az ellenséget. Azok viszont, az elhangzottakon feldühödve, a magyarokra támadtak, Kálnokyt valósággal lemészárolták (a szerencsétlen tisztet emberei még kimentették, de már nem lehetett rajta segíteni), s a 43. zászlóaljat szétverték.

A Sulcz-dandár offenzívája az incidens nyomán összeomlott. Az előrenyomuló császári gyalogság behatolt Bodrogkeresztúrra, megszállta a falu északra eső végét, majd onnan fedezte a különítmény zömének menetét az immár szabaddá vált mádi országúton. Bár magyar oldalon végül sikerült leküzdeni a váratlan fejlemények által kiváltott pánikot, sőt Desseffy és Gedeon László őrnagy dandárjának részeivel ellenlökést hajtottak végre, amely kivetette az István-gyalogosokat a helységről, a későbbi fordulat nem sokat változtatott a kedvezőtlen mérlegen. Herzmanovsky az oszladozó ködben csatlakozott Schlik Tarcál felé húzódó csapataihoz, majd január 23-ról 24-re virradó éjjel a főerővel együtt visszavonult Boldogkőváralja vidékére.

A harcok kimenetelét jelentősen befolyásoló jelenetek – amint az az egykorú beszámolókból kiderül – egy csapásra magukra vonták a figyelmet. A résztvevők

többsége később joggal vélte úgy, hogy nem pusztán szerencsétlen félreértésről, véletlenek egybeeséséről volt szó, hiszen ugyanaz a szituáció egyazon hadszíntéren 24 óra leforgása alatt két ízben állt elő. A nehézségek a különös események mibenlétének meghatározásával kezdődtek.

A felső-tiszai hadtestnél, Tokajban tartózkodó felső-magyarországi kormánybiztos, Szemere Bertalan január 22-én esti 6 órakor – a tarcali csata jóformán véget sem ért – a következőképpen adott hírt a nevezetes esetről: „Tarcalnál csellel élt az ellen. Fejér kendőt lobogtatott az ellen. Kezet fogtak a katonák. Ekkor az ellen tüzet parancsolt. A mi huszáruk a majort levágta, egy kapitány fogva van...” – írta.¹ A láthatóan kapkodva papírra vetett sorok az egy órával később kelt hivatalos jelentésben kerekedtek értelmes történeté: „De jellemző az, hogy az ellenség tisztjei, kardjokra fejér zsebkendőt tűzvéni, »Éljen a magyar« kiáltással közeledtek. A mieink viszonozták. Oly közel jöttek egymáshoz, hogy kezet szorítottak. Egy huszár, Péterfi, lováról leszállt. Az ellen közül egy kapitány lovára felült. Ekkor azonban, *álnokul*, az ellen támadást parancsolt; de a mieink lőttek, a huszárok vágtak, és az így vitézül visszavert ellenség megfutamodott. Az áruló, csaló őrnagy vágatott le, a lóra kapott kapitány fogatott el, alóla a ló kilövetvén. Mi becsstelen hadakozásmód!”²

Ugyancsak január 22-én este, Rakamazról, Földváry Pál szabolcsi biztos számolt be a tarcali esetről, aki – Szemerétől függetlenül – saját emisszáriusaitól szerezte be értesüléseit. Ő azon a véleményen volt, hogy az ellenség bizony nem cselt vetett, hanem egész egyszerűen meg akarta adni magát: „az elő csapatot formáló Polyák katonák” – szól a jelentés – „az első tüzelésre széjel verettek; kik több fejér kendők fel tartásával közeledtek seregeinkhez, de ezt honvédeink nem érték és a nem tüzelőkre erős tüzet adtak, mire közülök sokan elesvén elszéledtek leginkább a tarcali és tokaji hegyek közt.” Ehhez még hozzáfűzi az egyik magyar oldalon harcolt lengyel szemtanú sokatmondó sajnálkozását is: „Dembrowszki Titus (?) segéd meg nem akadályoztathatá a tüzelést, hogy honfiai egy testületbe fogadhatta volna részünkre s ezt ő igen fájlalja.”³

Két nappal később, január 24-én kelt jelentésében viszont Szemere immár a bodrogkeresztúri ütközet fejleményeiben találhatta meg a császári „árulás” bizonyítékát. „Tegnap pedig Kísfaludon hasonló történt.” – állapította meg – „Egy századunk, félig véletlen, egy ágyútelepre ment, bukkant, és egy osztály ellenre. Az ellen-parancsnok »lábhoz« parancsolt. Megadta magát. Baráti szót emlegetett, kapitányunkkal kezet fogott. Következett volna a lefegyverzés. De hirtelen támadást parancsolt az ellen, a

¹ Szemere levele Görgei Artúr tábornoknak. Tokaj, 1849. január 22. este 6–7 óra. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) P 295. A Görgey-család levéltára. b/10.fasc. Eredeti tisztázat. Közli: *Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. – Okmánytár.* (S. a. r.: *Hermann Róbert és Pelyach István*) Budapest, 1990. 347–348. o. (A továbbiakban: *Szemere: Okmánytár*)

² Szemere jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmánynak (a továbbiakban: OHB). Tokaj, 1849. január 22. este 7 óra. MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzóelnökség iratai 1848–1849. (A továbbiakban: OHB) 1849:920. Eredeti tisztázat. Lehozta a *Közlöny* 1849. január 24-i száma. Közli: *Szemere: Okmánytár* 346. o. A jelentésben szereplő huszár neve eszerint: Takács István.

³ Földváry jelentése Bónis Sámuel kormánybiztosnak. Rakamaz, 1849. január 22. este 8 óra. MOL OHB 1849:931. Eredeti tisztázat. Az iratot Bónis tette át Nagykállóból Debrecenbe január 23-án. A jelentésben nehezen olvasható Dembrowszki Titus talán azonos a Sulcz-dandár vezérkari tisztével, Mieczysław Dombrowski századossal. V.ö. *Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai.* Budapest, 1988. 179. o.

mieink elvesztették a becses foglalást. A vigyázatlan és hiszékeny kapitány alkalmasint áldozatul esik.”⁴

A másik oldalon Schlik, miután seregét a Hernád völgyébe vonta vissza, január 25-i jelentésében számolt be a szóban forgó esetekről. Eszerint mindkét alkalommal a csapatai által sarokba szorított „rebellisek” állítottak csapdát katonáinak. Tarcalnál, amikor az ellenséges egységek – a jelentés előzőleg a lengyel légiót, a 34. (Porosz herceg), illetve a 39. (Dom Miguel) gyalogezred alakulatait említi a Kápolna-dombon, melyek között állítólag gránátosok is voltak – a Vilmos-gyalogság erélyes rohama nyomán már-már vert pozícióba kerültek, „gyalázatos cselhez folyamodtak, a császárt éltették, átpártolást ígértek, és miközben tisztjeim azon fáradoztak, hogy a tüzelésnek és öldöklésnek véget vessenek, a sűrű köd leple alatt odaértek erősítéseik és megint visszaverték a Vilmos-zászlóalját.” Hasonlóképpen értékelte a jelentés a bodrogeresztúri ütközet fejleményeit is: az ellenség – ahogy Schlik fogalmaz – „itt is a fent említett gyalázatos cselben találta meg menedékét. Ezúttal azonban az nem járt kedvező eredménnyel, és miközben a tárgyalások elhúzódtak, őket is behálózták a mieink, s az első pillanatban, mihelyt az ellenség a testvéri jobbra szuronnal válaszolt, a magukat kitüntető, derék István-gyalogosok az árulókra rontottak és borzalmas mérszárlást vittek végbe közöttük; egy honvéd törzstisztet és 4 vagy 5 másik tisztet felkoncoltak, sok ellenséget foglyul ejtettek, mindenekelőtt pedig a Porosz-gyalogezred egyik zászlóaljának cs. kir. lobogóját megszerezték és a rebellisek kezei közül kiragadták.”⁵

További érdekes adalékokkal szolgált Schlik segédtsíztje, Alfred zu Erbach-Fürstenau gróf százados, aki az altábornagy jelentését kézbesítette (január 27-ről 28-ra virradó éjjel érkezett meg Pest-Budára); név nélkül közreadott tudósítása január 30-án a *Pester Zeitung*, mindjárt másnap pedig a bécsi kormánylap, a *Wiener Zeitung* hasábjain látott napvilágot.⁶ Ebben Erbach gróf mindenekelőtt azon meglátásának adott hangot, hogy a magyar csapatok egy része, legalábbis Tarcalnál, tényleg át akart állni császári oldalra. Amint beszámol róla, az előrenyomuló Vilmos-zászlóaljnál, amely gyakorlatilag elfoglalta a Kápolna-dombot, előbb csak néhányan, majd mind többen, huszárok és Porosz-gyalogosok jelentek meg „ne lőjetez, hozzátok jövünk” kiáltásokkal. Egyesek elhántták a fegyvereket, mások jövendő sorsuk felől kezdtek érdeklődni. A látványra Fiedler vezérőrnagy, tisztjei közreműködésével, véget vetett a küzdelemnek. A különös fraternizálást azonban nem várt esemény szakította meg. „Ekkor” – emlékezik vissza Erbach a híres jelenetre – „két lengyel tiszt lovagolt oda. Az idősebb bal kezébe fektette

⁴ Szemere jelentésének eredetije nincs meg. Megjelent a *Közlöny* 1849. január 26-i számában. Ennek alapján közli: *Szemere: Okmánytár* 350–351. o. A két nap történéseit hasonló szellemben foglalja össze Szemere hirdetménye. Hadtörténelmi Levéltár. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. (A továbbiakban: HL 1848–1849.) 10/409. Fogalmazvány. Közli: *Szemere: Okmánytár* 352–353. o.

⁵ Schlik jelentése Alfred zu Windisch-Grätz herceg tábornagnak. Boldogkő, 1849. január 25. HL 1848–1849. 10/466. Másolat.

⁶ Erbach gróf szerzősége az időpontok egyezéséből, illetve azon tényből fakadóan, hogy az adott időszakban rajta kívül senki más nem jutott el Schlik táborából Pest-Budára, nyilvánvaló. Az érkezésről: *Aufzeichnungen aus der Gefangenschaft* 1849. Aus den hinterlassenen Papieren des weiland regierenden Grafen Alfred zu Erbach-Fürstenau. Darmstadt, 1876. 1. o. A hivatkozott cikk fogalmazványa megtalálható: Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Alte Feldakten. Krieg in Ungarn 1848–1849. Karton 1847. Hauptarmee. Detailakten. 1849-1-ad 133. (Lektorom, *Hermann Róbert* szíves közlése.)

a kardpengét és így szólt: »Mon Général nous sommes bons amis, je veux être un des vôtres« [Tábornokom, mi jó barátok vagyunk, szeretnék az önéi között lenni], kezét fogott Fiedler vezérőrnaggyal, és mint gróf D. őrnagy mutatta be magát. – Ebben a szempillantásban az átálláshoz készülődő magyar gyalogosok egyike fegyverét Fiedler vezérőrnagyra emelte, de Woche főhadnagy (Őnagyméltósága, gr. Schlick altbn. adjutánsa) kardjával félreütötte azt és rákiáltott: »gazember, ne lőj!« Ekkor megszólalt az állítólagos lengyel őrnagy, »most ön adja meg magát, gazember!« és ebben a pillanatban a lengyelek tüzet is nyitottak embereinkre.” Erbach a hirtelen páfördülésnek nem tudja okát adni. Amikor a keresztúri eseményeket veszi szemügyre, főnöke, Schlik véleményéhez csatlakozva, immár nem kételkedik, hogy az ellenség ily módon, átpártolást színlelve, kelepcebe akarta csalni a cs. kir. csapatokat. A folytatás szerint másnap Keresztúrnál az István-gyalogság előretörő osztályát a magyarok megintcsak „ne lőjtek, hozzátok jövünk” kiáltásokkal fékeztek le. „Azonban egyszerre csak azok mögül, akik ezt a kiáltást hallatták, lengyelek jöttek elő, és tüzet adtak a 2 századra, amelyek máskülönben egy derekas szuronyrohammal közel 80 ellenséget mészároltak le abban az állásban, ahol az árulást elkövették.”⁷

A tarcali és bodrogkeresztúri események megítélése körül még évekig, sőt – csökkenő intenzitással – évtizedekig folyt a vita, anélkül azonban, hogy hihető magyarázat született volna. Egy mozzanatot mégis érdemes kiemelni. Különös módon észrevétlen maradt a neves politikus és történétíró, Joseph Alexander von Helfert báró egy elejtett megjegyzése, amely a tokaji offenzívát világította meg bizonyos oldalról: „Schlik magában, úgy látszik, számításba vett még egy eshetőséget, amelyet hivatalos jelentésében említetlenül hagyott: ahogy Jellačić szeptemberben, remélte, miközben a magyar hadálláshoz közeledett, hogy azok soraiból számosan fognak átlépni...” – lebbenti fel a fátylat a hajdan táplált titkos óhajokról.⁸ Valójában, ha alaposabban szemügyre vesszük a császári vezér januári tevékenységének ezzel összefüggő aspektusát, megdöbbentő akció körvonalai bontakoznak ki.

Az előzmények után kutatva 1849 januárjának elejéig kell visszamennünk. Schlik csapatai január 4-én Kassa mellett súlyos vereséget mértek Mészáros Lázár tábornok hadügyminiszter túlerőben lévő seregére. A csatában szerzett tapasztalatok az altábornagyot arra indították, hogy sajátos eszközökkel kísérelje meg elmélyíteni a sikert. Január 5-én jelentette, emberei az előző nap kiváltképp az olyan futókat öldösték, „kik, hogy magukat mentsék, esküjükről megfeledkező cs. kir. katonáknak adták ki magukat.”⁹ Rövidesen azonban már hajlandó volt hitelt adni a tulajdonképeni

⁷ Zwei Momente aus dem Treffen bei Tarczal am 22. Jänner 1849. *Pester Zeitung*, 1849. január 30. (A továbbiakban: *Erbach*: i. m.) A cikk utóéletéhez kapcsolódik, hogy a császári propaganda – jórészt Erbach nyomán – később a magyar hadsereg lejáratására próbálta felhasználni az esetek sajátos értelmezését. V. ö. *Kociczka, Franz*: Die Winter-Campagne des Graf Schlik'schen Armeekorps 1848–1849. Olmütz, 1850. 126–128., 132–133. o. A szabadságharc után az elhíresült tarcali jelenetről legalább háromféle ábrázolás készült, amelyek sokszorosítva a császári verziót támasztották alá.

⁸ *Helfert, Joseph Alexander Freiherr von*: Geschichte Oesterreichs vom Ausgange des Wiener October-Aufstandes 1848. IV. Der ungarische Winter-Feldzug und die octroyirte Verfassung December 1848 bis März 1849. II. Prag–Leipzig, 1886. 161. o. Ennek ellenére ő is azt állítja, hogy később a magyarok – a cs. kir. csapatok hitét kihasználva – törbe csalták Schlik embereit.

⁹ Schlik jelentése Windisch-Grätz tábornagynak. Kassa, 1849. január 5. HL 1848–1849. 8/287. Másolat.

dezertálási szándék őszinteségének. Január 8-án ugyanis olyan híreket kapott, „hogy a kétségbeesett kossuthista párt mindenféle hazugságot és rémhírt ötl ki és terjeszt demoralizált csapatai összetartására.”¹⁰ Ezek után bocsátotta ki az alábbi proklamációt: „Én mint régi katona, aki a magyar huszár ezredeknél felsőbb hivatalokat viseltem, és így magyar katonákkal szolgáltam, ezennel minden magyar seregben jelenleg szolgáló honvédek ünnepélyesen ígérem, hogy az, aki paripáját kezén tartván, és fegyverét hüvelyébe eresztén nállam jelenti (sic!), teljesen megkegyelmezek, azaz: amnestiát adok. – Kelt Kassán Januárus hó 8kán 1849. – Mint ez előtt a Vürtemberg huszár Regiment ezredese, Gróf Schlick s. k. Főtábornok.”¹¹

Az ügy, mivel a császári erők üldözés helyett a környező renitens megyék pacifikálásához fogtak, rövid időre elaludt. Schlik január közepén, a tokaji hadművelet megindításával párhuzamosan lépett igazából a tettek mezejére. Január 18-án Kassán szó szerint a következő meghagyást adta a Herzmanovsky-különítmény elképedt összekötő tisztjének, Carl von Muralt századosnak: „Biztos értesüléseim vannak, hogy az ellenséges lovasságtól és gyalogságtól sokan át fognak jönni hozzánk; ez éppenséggel ütközet közben történhet meg, úgy azon nyomban szüntesse be a tüzet és igyekezzen a lehető legtöbbeket oldalunkra áthozni, amit egyébként én teljesen önre bízok.”¹² A császári parancsnok neve alatt másnap sajátos megbízások láttak napvilágot, amelyek pénzjutalmat helyeztek kilátásba a dezertőrök (lehetséges avagy konkrétan megjelölt?) „kalauzainak”, mondván: „Ezennel ígérem és biztosítom N.N.-t azon esetben, hogy ha ő az ellenség részéről egy huszárt (de csak a volt császári királyi szolgált huszárokat értve) általhoz, minden gyaloghuszártól 2 pfirt és minden huszártól lovastól együtt, 10 pfirttal megjutalmazom. Kassán jan. 19. 1849. – Schlik FML.”¹³ Az altábornagy január 21-én – Vizsolyból, vagy talán Szántóról – ilyen iratokkal eresztett szélnek néhány korábban fogságba esett huszárt a 13. (Hunyadi) huszárezredből.¹⁴ Végül január 22-én a Mád környékén Tarcal felé menetelő cs. kir. csapatok között egy Ludwig von Gablenz báró őrnagy, a hadtest vezérkari főnöke által szignált körlevél járt kézről-kézre, amely nyomatékosan felhívta mindenki figyelmét, hogy mivel a lázadók egy része át akar pártolni, legyenek résen és ne nyissanak tüzet a felbukkanó dezertőrökre.¹⁵

¹⁰ Schlik jelentése Windisch-Grätz tábornagynak. Kassa, 1849. január 8. HL 1848–1849. 8/426. Másolat.

¹¹ A proklamációt, jelentése mellett, Szemere küldte be az OHB-hoz Miskolcra, 1849. január 19-én. MOL OHB 1849:770. Schlik egyébként 1823-tól alezredesként szolgált a 6. (Württemberg) huszárezredben, s 1830-1835 között ezredesként valóban az ezred parancsnoka volt.

¹² Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Erzherzog Ludwig Salvator Nr. 58. Wien, 1904. (A továbbiakban: Az 58. gyalogezred története) A munka vonatkozó része kétségtelenül Muralt emlékiratain alapul. Helfert is erre hivatkozik: ő egy korábbi ezredtörténetből merített, amelynek szerzője Arnold von Kövess volt. *Helfert*: i. h.

¹³ *Közlöny*, 1849. január 27. Közli még: *Pap Dénes*: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849. II. Pest, 1869. 328. o.

¹⁴ A legyesbényei előljárárság jelentése Boronkay Albert kormánybiztosnak. Legyesbénye, 1849. január 22. MOL OHB 1849:921. Eredeti. Az említett huszárokat valószínűleg január 16-án Forrón fogták el császári vértések. *Kocziczka*: i. m. 112. o.

¹⁵ *János főherceg*: Geschichte des kais. kön. Infanterie-Regiments Erzherzog Wilhelm N o. 12. II. Wien 1880. 203. o. A felsorolt intézkedések láthatóan szervezett akcióra utalnak. Schlik a kassai csatát követő nyugalmi időszakban, illetőleg a tokaji támadás bevezető szakaszában elsősorban a magyar lovasságot célozta meg felhívásaival: ekkoriban ugyanis kizárólag a mozgékony, felderítő-biztosító feladatokat ellátó huszároknak lehetett reális esélyük a „lázadók” kötelékszerű elhagyására. A magyar gyalogságot érintő intézkedések a

Schlik machinációit egyébként a magyar táborban is észlelték. Január 19-én, miután két huszár sajnálatos módon átállni próbált, s rajtavesztett, Szemere kormánybiztos kezébe került a császári vezér január 8-ról kelt – idézett – proklamációja. „Kettő, württembergi által akart szökni, ma lövtek föbe. Vigasztalásul megjegyzem, egyik tót, másik rác vala.” – számol be a szomorú eseményről.¹⁶ (Ez egyébként az egyetlen olyan ismert eset, amikor ténylegesen megkíséreltek a felső-tiszai hadtestből császári oldalra átmenni.) A Württemberg-huszárok megkönyékezéséről ugyancsak említést tesz Prágay János, aki hajdan főhadnagyi rangban Klapka ezredes mellett szolgált. Emlékirataiban a következőket olvashatjuk: „Württemberg-huszárijaink is voltak ebben a hadtestben. Schlik régebben regimentjük ezredese volt. Ezért különböző fortélyokat alkalmazott, hogy őket tőlünk elvezesse...”¹⁷ Nagy visszhangot váltott ki a szabadon engedett, felhívásokkal és császári útlevellel felszerelt Hunyadi-huszárok esete is, akikkel Schlik nyilvánvalóan a trójai faló szerepét kívánta eljátszatni. Azoknak természetesen eszük ágában sem volt magyar ellenőrzés alatt álló területen a tarsolyukban lapuló életveszélyes papirosokkal kóborolni, s az első útjukba eső faluban, Legyesbényén jelentkeztek a helybeli elöljáróságban. A bényei bíró január 22-én jelentette az esetet Boronkay Albert zempléni kormánybiztosnak, aki rögvest Szemeréhez fordult az ügyben. Szemere még aznap továbbította a jelentést az OHB-hoz, rájegyezve az iratra: „E három huszárt Forrón fogta el Schlik és e 3 irattal elbocsátotta. Mi ravasz ember.”¹⁸ A Bizottmány az eset nyomán, az esetleges dezertőroket és csábítóikat sújtandó, megtorló lépéseket helyezett kilátásba. A január 27-én közzétett rendelet érdekes módon – ha csak az ellenfél erkölcsi fogyatékoságának szintjén is – a jelenséget összefüggésbe hozta az ugyanakkor kitudódott tarcali esettel: „Igen illik az illy bánásmód olly császári hadvezérhez...kinek tisztjei (mint most legközelebb a tarcali csatában tevék) fejei kendőkkel a béke jelével közelednek seregeinkhez, mellyek az ekkint közeledőket becsületes keblök jó hiszemében fogadják – mígnem azt veszik észre, hogy az álnok ellenség által becstellenül orozva megtámadtatnak.”¹⁹

A császári diverzió emléke később különös módon maradt fenn a köztudatban. A valós elemekből képtelen, romantikus mese szövődött, amely éppenséggel – paradox módon – Schlik altábornagy tagadhatatlan népszerűségét erősítette. „Schlick már hosszú évek óta Magyarországon táborozott,” – olvashatjuk az elterjedt anekdotát Pulszky Teréziánál – „s úgy hozta a sors, hogy egy huszárt, aki még ezredes korában szolgált, az egyik Tisza menti csatában az osztrákok foglyul ejtettek. Schlick fölismerte, s mikor volt urától szabadon bocsátását kérte, elengedték. A huszár azonban változatlanul az

közvetlen harcérinkezésre koncentráltak, mivel az csak akkor szabadulhatott volna a szoros felügyelet alól. A Muraltnak január 18-án kiadott utasítást a Herzmanovsky-különítménnyel való bizonytalan összeköttetési viszonyok indokolták.

¹⁶ Szemere jelentése az OHB-nak. Miskolc, 1849. január 19. MOL OHB 1849:770. Eredeti tisztázat. Közli: *Szemere*: Okmánytár 342–345. o.

¹⁷ *Pragay, Johann*: The Hungarian Revolution. New York–London, 1850. 26. o.

¹⁸ MOL OHB 1849:921. A „ravasz” jelző Schlikre felbukkan még Szemerénél két nappal később, a már idézett január 24-i jelentésben is.

¹⁹ *Közlöny*, 1849. január 27. Közli: *Barta István* (szerk.): Kossuth Lajos összes munkái. XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Második rész. 1849. január 1 – április 14. Budapest, 1953. 198–199. o.

osztrák táborban maradt, és még egyszer jelentkezett a tábornoknál, jóindulatát előtte nagy alázattal hajlongva köszönte meg...újra a tábornok felé fordult, aki megkérdezte, szeretne-e még valami mást is. »Ezredes uram – kezdte – , úgy kívánnám, ha megfogadná tanácsomat: álljon át a magyarokhoz, mi olyan becsületes emberek vagyunk!«²⁰

A fennmaradt nyomok egyértelműen bizonyítják Helfert megjegyzésének helytállóságát, ezen túl azonban keveset tudunk mondani. Legfőképpen a tokaji hadművelet idején tapasztalható – a január eleji, ártatlannak tűnő proklamációhoz képest – éles fordulat; a komoly kockázatvállalással járó intézkedéssorozat súlyos kérdéseket vet fel. Mindenekelőtt – amire Helfert is utal – nehezen érthető Schlik hallgatása. Január 16-án kelt jelentésében nem számol be azokról a „biztos értesülésekről”, amelyekre pedig január 18-án Muralt százados előtt magabiztosan hivatkozott,²¹ noha a fontos információk eltitkolására nyilvánvalóan semmi oka nem volt. Ez csak úgy magyarázható, hogy ha feltesszük: az elhatározásánál döntő szerepet játszó hírek csak január 16. után futottak be Kassára. Ebben az esetben viszont kétségtelen, hogy az – enyhén szólva – rendhagyó akciót nem csupán a kassai csatában szerzett benyomások motiválták, a háttérben sokkal nyomósabb okok sejthetők.

A császári forrásokból kivehetően január második felében Schlik táborában teljesen elhibázott kép élt a Kassánál szétvert, hamarosan újjászervezett magyar sereg összetételével kapcsolatban. Franz Kocziczka, a Schlik-hadtest krónikása a tarcali esetben állítja, hogy a Kápolna-dombot „kiszolgált katonákból” álló „reguláris csapatok” (az elterjedt kifejezés a magyar szolgálatban álló, 1848 előtt cs. kir. ezredek egységeit fedte), Porosz-és Dom Miguel-gyalogosok, gránátosok, Vilmos-, és Nádor-huszárok védelmezték.²² Ehhez képest a valóságban a magyar oldalon mindössze egy század Porosz-gyalogos, illetve a 3. (Ferdinánd) huszárezred félszázada képviselte a „regulárisokat”²³ Hasonló tévedéssel találkozhatunk a bodrogkeresztúri incidensnél is.²⁴ Maga Schlik később, január 31-én Tokajnál, öt-hat „reguláris” zászlóaljat szemrevételezett a magyar csapatok között (miközben egyetlen ilyen teljesnek mondható

²⁰ *Pulszky Terézia*: Egy magyar hölgy emlékiratai. (S. a. r.: *Egyed Ilona*) Budapest, 1986. 326–327. o. Ugyanezt a történetet adja elő Jókai „A tarcali kápolna” c. elbeszélésében. *Jókai Mór*: Forradalmi és csataképek. (S. a. r.: *Lukácsy Sándor*) Budapest, 1994. 226–229. o.

²¹ V ö. Schlik jelentése Windisch-Grätz tábornagnak. Kassa, 1849. január 16. HL 1848–1849. 9/368 a. Másolat. Közli: *Andics Erzsébet*: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben. II. k. Budapest, 1952. 340–344.o

²² *Kocziczka*: i. m. 137. o. Hasonlóképpen szól Schlik január 25-i jelentése: HL 1848–1849. 10/466., illetőleg Erbach gróf cikke: *Erbach*: i. m. Jellemző egyébként, hogy bár a magyar hadtestben számos huszárezred képviselte magát, a Kocziczka által ekként felhozott 10. (Vilmos) és 12. (Nádor) ezred még véletlenül sem.

²³ *Bulharyn, Jerzy*: Rys wojny węgierskiej w latach 1848 i 1849. Paryż, 1852. 95–96. o. Itt a január 22-i reggeli felállást adja meg. Ezt alátámasztja Tchórnicki őrnagy jelentése is. Tarcal, 1849. január 26. MOL H 147. Vegyes iratok. 13. doboz 270. fől.

²⁴ Az 58. gyalogezred története 245. o. Itt egy Dom Miguel-osztályon kívül – tévesen – szintén egy osztály Porosz-gyalogos szerepel. A Porosz-gyalogság jelenlétére utal Schlik jelentésének egyik kitétele is: HL 1848–1849. 10/466., továbbá: *Die Winter-Feldzug 1848–1849 in Ungarn. Unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz*. Wien, 1851. (A továbbiakban: *Die Winter-Feldzug*) Itt – ugyancsak tévesen – a Vilmos-huszárok egy csapatát is megemlíti.

zászlóalj sem állt Klapka ezredes rendelkezésére).²⁵ A következetes melléfogás szempontunkból azért érdekes, mert császári oldalon nyilvánvalóan a sokat emlegetett „regulárisokról” hihették leginkább, hogy adott esetben hajlandóak lennének visszatérni az elhagyott kétféjű sasos hadilobogók alá. Különösen, ha hozzátesszük, hogy a Kassa alól megfutó Mészáros-hadtestben alig voltak fellelhetők ilyen egységek, s ez minden bizonnyal a császáriak előtt is ismeretes tény volt. Ilymódon, amennyiben a fejtegetés megállja helyét, a téveszmék elterjedése, amelyek kapcsolatban állhattak Schlik altábornagy kérdéses akciójával, a magyar sereg január közepi megerősítésével hozható összefüggésbe.

Magyar oldalon az egyetlen számottevő változást hozó csapatmozgás ebben az időszakban Zákó István őrnagy délvidéki dandárjának beérkezése volt, amely valóban figyelmet érdemel. A dandár kötelékében válogatott, részben valóban „reguláris” alakulatok – a 39. (Dom Miguel) gyalogezred 3. zászlóalja, az 1. (Császár) huszárezred egy osztálya – kerültek a hadtest állományába, s ez valószínűleg felkeltette Schlik figyelmét is.²⁶ Ennél is fontosabb lehet azonban a Zákó-dandár beérkezésének egy bizonyos mozzanata: a Dom Miguel-zászlóalj látványos felbomlása. A mintegy 500 főt számláló egység valószínűleg január 13-án érte el Szerencset, ahonnan Zákó őrnagy ágyúfedezteként Tokajba küldte tovább.²⁷ Január 14-én azonban az egész társaságnak csupán egy része jelent meg rendeltetési helyén. „14-dikén reggel érkezett Tokajra a 39-dik serezed harmadik zászlóalja, 500 ember helyett a felével, amiért is hadivizsgálatot parancsoltam...” – számol be az incidensről Mészáros Lázár.²⁸ A hadtest vezérletét Mészárostól időközben Klapka György ezredes vette át, s egyúttal örökölte a kellemetlen ügyet is. Két nappal később, január 16-án a következőket jelentette ezzel kapcsolatban: „Don Miguel ezrede töredéke f. hó 14-én ide megérkezett, azonban az egész csak 120–150 emberből áll, a többi valószínűleg bujtogatások következtében hátra maradt...”²⁹

Számunkra a legfontosabb, hogy az esemény híre pontosan a kritikus időben, január 16–18. között érhetett el Schlik főhadiszállására. Nagyon valószínűnek tartjuk, hogy

²⁵ *Prágay*: i. m. 27. o. Prágay János szerint Schlik vezérkari főnökének, Gablenz őrnagynak tett ilyen nyilatkozatot.

²⁶ A dandárt Vetter Antal tábornok helyettes hadügyminiszter rendelte a Felső-Tiszához. Vetter rendelete Zákó őrnagynak. Pest-Buda, 1849. január 4. HL 1848–1849. 8/203. Eredeti tisztaát. Zákónak 5-én kellett indulnia Kerepesről, s 6-án Hatvan, tovább Gyöngyös érintésével Miskolcra vonulnia. Schlik január 8-án – a magyar dezinformációs tevékenység következtében – már tudott arról, hogy magyar segélycsapatok Gyöngyösre érkeznek, s Kassa felé tartanak. HL 1848–1849. 8/426.

²⁷ Zákó őrnagy jelentése Mészárosnak. Tiszaluc, 1849. január 11. HL 1848–1849. 8/617. Eredeti tisztaát.

²⁸ Mészáros jelentése az OHB-nak. Tokaj, 1849. január 14. MOL OHB 1849:630. Eredeti tisztaát. Az ügy kivizsgálásával Bobory Kálmán őrnagy bízott meg. Tokaj, 1849. január 14. MOL H 147. 13. doboz 42. fől. Fogalmazvány.

²⁹ Klapka jelentése az OHB elnökének és a Hadügyminisztériumnak. Tokaj, 1849. január 16. MOL R 295. Klapka György iratai. 1. csomó 3. tétel 1849. januári fasc. Fogalmazvány. A HM-nek küldött jelentés eredeti tisztaát: MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. 1849:896. (*Hermann Róbert* szíves közlése.) A Dom Miguel-zászlóalj felbomlásában közrejátszhatott a rendkívüli hideg és a kimerítő menetelés. Zákó őrnagy jelenti január 11-ről: „a tett útközt a fegyelem tágulni kezdett, kéntelen valék a rögtön bíróságot hirdetni sőt bothoz is kellett nyulnom...” HL 1848–1849. 8/617. Emellett talán jelentősége van az alakulathoz intézett január 13-i, tartalmában ismeretlen rendeletnek. Ezt említi: a főhadiszállás utasítása Zákó őrnagynak. Tokaj, 1849. január 13. HL 1848–1849. 9/124. Eredeti tisztaát.

valóban így történt. Az altábornagyban a Dom Miguel-zászlóalj felbomlásáról kapott információk érlelheték meg az elhatározást, amelyet a kassai győzelem óta forgatott fejében: ad még egy lehetőséget a „rebelliseknek” a megtérésre. Mivel január 16-i jelentését akkor már elküldte, nem értesíthette főnökét, Windisch-Grätz tábornagyot az örömteli fejleményről. Egy héttel később (legközelebb január 25-én számolt be ténykedéséről) viszont csak a kísérlet teljes kudarcáról adhatott volna hírt, így, a felsőtiszai összecsapások után, inkább elhallgatta a rá és stábjára rossz fényt vető epizódot.

„Az ellenséges részről való meghódolást a vitéz császári csapatok nem tartották valószínűtlennek vagy lehetetlennek...” – fogalmaz óvatosan Kocziczka a tarcali esetben.³⁰ Valójában a Tarcal, illetve Bodrogkeresztúr felé menetelő cs. kir. seregtestek, még mielőtt egyáltalán találkoztak volna a „lázdókkal”, hitelt adva a terjengő híreknek, egyúttal Schlik kiadott instrukcióit követve, azok tömeges átállására számítottak. Látni fogjuk, milyen következményekkel járt ez az illúzió a harc téren.

Egyáltalán nem véletlen az a nagyfokú bizonytalanság, illetőleg értelmezésbeli eltérés, amelyet az események megítélése körül kezdettől fogva tapasztalunk. A felsőtiszai harcok idején ugyanis Tokaj vidékét átláthatatlanul sűrű köd ülte meg, amely hihetetlen mértékben leszűkítette a tájékozódás és kommunikáció lehetőségeit. (Az egykori résztvevők közül néhányan egyenesen annak tulajdonították a rejtélyes fejleményeket.³¹) „Higyjétek meg barátaim, hogy már az éjszaka olyan köd ereszkedett, hogy nincs az a sűrű cibere a melyik olyan sötéten rejtegetné a tál fenekét, mint a reánk borult köd eltakart mindent szemünk előtt. A szó szoros értelmében akárki pofon vágathott és azt a tenyeret a melyik a pofont adta, meg se láttad volna, és azon a ködön, 22-kén és 23-kán is, csak aligség alig tudott egy kis világosság nappal átszűrődni, úgy hogy 8–10 lépésnyire, egyes embernek csak a körvonalai látszottak, de 15 lépésre az embert se láthattad.” – írja, talán némi túlzással, emlékirataiban a szemtanú Karsa Ferenc.³²

Valójában már január 20. körül hallani ködről.³³ A háttérben az akkoriban tapasztalt felmelegedés áll, amely az addigi zordon időjárást a hónap végére jelentősen megenyhítette (a Tisza jégpáncélja olvadásnak indult). Január 22-én a köd már tökéletesen uralta a Felső-Tisza-vidéket. „Sűrű köd rabolt el minden kilátást. A nap olykor győzedelmeskedni látszott, a légkör kitisztult és megengedett egy pillantást a távolba, a köd azonban mindannyiszor felülkerekedett...” – rögzíti a tarcali csatán szerzett benyomásokat Schlik altábornagy.³⁴ Jelentése jól érzékelteti a különös közeg által támasztott nehézségeket. A tarcali harcokkal kapcsolatban mindössze egy

³⁰ Kocziczka: i. m. 126–127. o.

³¹ Operation des I. magyarischen Armee Corps in Oberungarn. MOL P 295. b/21. fasc. 71. fol. (A továbbiakban: Operation) Az 1850 körül keletkezett összeállítást *Szuper Sándor* tette közzé „Az I. magyar hadtest működése Felső-Magyarországon” címmel a *Honvéd* 1867. évi 20., valamint 1868. évi 16. és 22. számában. Továbbá: Pamiétniki jenerala *Antoniego Jeziorańskiego* od roku 1848 do roku 1863. Lwów, 1880. 46. o.

³² *Karsa Ferenc*: Szabadságharcos napló. „A körültem és velem 1848. és 1849. években történt események” (S. a. r.: *Bona Gábor*) Budapest, 1993. 91. o.

³³ Kocziczka: i. m. 119. o.

³⁴ HL 1848–1849. 10/466.

alkalommal, a Kápolna-domb elleni harmadik rohamot megelőzően említi: a köd legalább annyira ritkult, hogy megfigyelhette az ellenséges mozgást. Majd ismét semmi, „a vastag köd fennmaradt”. Másnap sem lett jobb a helyzet, az időjárás tétlenségre kárhóztatta csapatait, „mivel ezen klimatikus visszásság miatt tűzérsegem túlnyomó fölényéből semmiféle hasznot nem húzhattam.” A beszámoló szerint a köd január 23-án délután 2 óra körül szállt fel, Schlik akkor vehette szemügyre először a magyar sereget.

Az extrém időjárás meghatározta a térségben zajló összecsapások arculatát, amiről kellőképpen tanúskodnak a különböző fennmaradt anekdoták – a szóhagyomány Tarcal vidékén mind a mai napig őrzi a január 22–23-i köd emlékét.³⁵ Mindez ugyancsak nagyban hozzájárult ahhoz, ami a csataterén történt.

Magyar oldalon a Kápolna-domb körül folyó harcok kapcsán több forrás is egybehangzóan állítja, hogy a császári csapatok annak idején le akarták tenni a fegyvert. Legalábbis amikor a Vilmos-zászlóalj másodszor is feltűnt a magaslaton, a magyar csapatok között futótűzként terjedt az ellenőrizhetetlen híresztelés: az ellenség megadja magát.³⁶ Bulharyn ezredesnek a 34.honvédszászlóalj segédtisztje – ha a hadosztálynok nem téved: Oltványi Sándor hadnagy – jelentette, hogy „valami osztrák generális, aki gyalogsága élén érkezett, meg akarja adni magát, evégett Tchórnicki őrnaggyal kezét is szorított.”³⁷ Tchórnicki az eset után is azon a véleményen volt, hogy „az osztrákok valóban készek voltak letenni a fegyvert, mert fehér zászlót láttak náluk, a csákójukon pedig fehér szalagot.”³⁸ A hadosztály tűzérparancsnoka, Jacenty Grabowiecki százados szerint a megjelenő császári oszlopnak „fehér jelvényei voltak és vállban tartotta a fegyvereket.”³⁹ A fehér jelvényeket megerősíti Molitor Ágoston is, aki közvetlenül a csatát követően hallotta a történetet: eszerint a magyarok szentül meg voltak győződve, hogy a császáriak dezertálni (!) akarnak, „különösen a fehér szalagok, melyeket az ellenség tábori jelvényül csákójára tűzött, nagyban hozzájárultak embereink csalódásba ejtéséhez” – állapítja meg.⁴⁰ A visszaemlékezéseket a korabeli jelentések is alátámasztják: január 22-én este – egymástól függetlenül – mind Szemere Bertalan, mind Földváry Pál fehér kendőkről tett említést.⁴¹

A félreértést, amely tulajdonképpen a harcok félbeszakadását eredményezte, s így döntő szerepe volt a történetekben, kétségtelenül a császáriak megkülönböztető jelzései, a csákórózsától harántirányban futó, fordított V-alakot képező fehér sávok okozták, amelyek feltűzését Windisch-Grätz tábornagy rendelte el a magyarországi hadseregnél –

³⁵ V. ö. *Dobos Ilona*: Tarcal története a szóhagyományban. Budapest, 1976. 96–103. o.

³⁶ *Jeziarański*: i. m. 44. o. Együtt a szabadságért 1848–1849. Wysocki tábornok emlékiratai. A magyarországi lengyel légió részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban. (S. a. r.: *Kovács István*) Budapest, é. n. 38. o. (A továbbiakban: *Kovács-Wysocki*: i. m.); *Weldycz, Sylvester*: Der Antheil der Polen an dem ungarischen Freiheitskampfe 1848–1849. Altona, 1850. 29. o.

³⁷ *Bulharyn*: i. m. 100. o.

³⁸ *Kovács-Wysocki*: i. m. 39. o.

³⁹ *Grabowiecki, Jacenty*: Moje wspomnienia w emigracji od r. 1831 do 1854 spisane w Marsylii. Warszawa, 1970. 163. o.

⁴⁰ *Molitor Ágoston*: A tokaji hegyen 1849-ben. *Hazánk*, h. n., é. n. 183. o.

⁴¹ MOL OHB 1849:920.; *Szemere*: Okmánytár 346. o. Ugyanígy Földváry: MOL OHB 1849:931.

még valamikor január elején. Kérdés, hogy miért lephette ez meg Tarcalnál a magyar felet? Franz Kocziczka az, aki elárulja, hogy az említett rendelkezést Schlik seregénél *csak január 19. táján* hajtották végre.⁴² Azaz, mivel a császári gyalogság a szántói elővéd-ütközet után – ekkor még, a jelek szerint, nem került sor a fehér szalagok kítűzésére – nem találkozott jelentősebb magyar erővel, a dologra csupán a tarcali harctéren derült fény!

A ködben a magyar csapatok nem mérhették fel, hogy a zavarba ejtő fehér szalagokat valamennyi cs.kir. alakulat viseli, ezért azok nyilvánvalóan – Schlik összes emberéről mégsem lehetett feltenni, hogy egyszerre megadják magukat – nem valamiféle kapituláns szándék kifejezői. A végzetes tévedést még inkább növelte, hogy az első összecsapás alkalmával a Vilmos-zászlóalj teljesen váratlanul – császári hadtestben ilyesmire a téli hadjárat során még nem volt példa – pánikba esett és megfutamodott.⁴³ Földváry Pál jelentésében a látványos menekülés és a fehér jelvények problémája világosan összekapcsolódik egymással: „az elő csapatot formáló Polyák katonák az első tüzelésre széjel verettek; kik több fejr kendők fel tartásával közeledtek seregeinkhez...”⁴⁴ Az újra felbukkanó császári alakulat fehér megkülönböztető szalagjait persze csak kevesen észlelték, a hír a ködben szájról szájra járt, értelme természetesen módosult: egyesek már nem csupán csákószalagokat, hanem kendőket, fehér kendőkkel integető császári tiszteket, sőt fehér zászlót is látni véltek. Mindez tovább növelte a zavart, s a hiábavaló várakozást.

A fehér jelvényes Vilmos-gyalogság zárt alakzatban, rohamoszlopot (Bataillons-Masse)⁴⁵ formálva nyomult előre a Kápolna-domb lejtőjén. Meg kell mondani, hogy ez a lehető legkevesebb lehetőséget biztosította a tájékozódásra: a katonák döntő többsége legfeljebb bajtársai hátát láthatta. A ködben azonban még az élen haladók is több hasznát vették fülüknek, mint szemüknek. Ilyen körülmények között egyetlen kiáltás elegendő volt, hogy félrevezesse a csapatot, beleértve a tiszteket is. (Alapvetően ez a jelenség a magyarázata a korábbi, pánikszerű futásnak.) Ehhez mérten kezelendők azok a magabiztos állítások, amelyek a magyar dezertálási szándék (avagy – értelmezéstől függően – cselvetés) „bizonyítékait” sorakoztatják fel. Erbach gróf az eset után ragaszkodott ahhoz, hogy ennek során Porosz-gyalogosok és huszárok tódultak kiáltozva, néhányan fegyvereiket is eldobálva, a Vilmos-zászlóaljhoz, sőt az előrelátóbbak közülük a jövőbeni bánásmód felől kezdtek érdeklődni.⁴⁶ Aligha lepődünk meg viszont azon, hogy a Porosz-gyalogosok történetesen maradéktalanul tisztázhatók a felhozott vádak alól. Fennmaradt ugyanis a századnyi egység parancsnokának, Stetina Lipót főhadnagynak január végén kelt jelentése, melyben beszámolt arról, hogy a tarcali csatában szerzett érdemek elismeréseként a személyes kitüntetések végrehajtotta. Ugyanitt nem állhatta meg, hogy ne emlékeztessen a csapat derekas helytállására: emberei a lengyelekkel vállvetve küzdöttek, az ellenséget csatárláncba rendeződv

⁴² *Kocziczka*: i. m. 116. o. Később éppen ő vádolja a magyar csapatokat, hogy fehér csákószalagokkal csalták törbe a császáriakat. Uo. 126–127., 132. o.

⁴³ *Jeziorański*: i. m. 43. o. HL 1848–1849. 10/466.

⁴⁴ MOL OHB 1849:931.

⁴⁵ *János főherceg*: i. m. 202–203. o.

⁴⁶ *Erbach*: i. m.

tűzzel fogadták és megrohanták, majd a támadó császári lovasságot verték vissza...⁴⁷ Bár konkrétan az esetről nem esik szó, e dicshimnusz után mégis hihetetlen, hogy százada egy héttel korábban éppenséggel szökésen törte volna a fejét. A császári tisztek bizony a Vilmos-gyalogságot oktanul bátorítani próbáló, kézzel-lábbal magyarázó magyarokat nézték dezertőröknek. Ezzel tulajdonképpen saját maguk teljesítették be a Schlik által korábban „megjövendölt” eshetőséget.

A császári dandárnok, Fiedler vezérőrnagy olyan biztos volt dolgában, hogy az elemi óvatosságot is félretéve látott – a kiadott instrukciók szellemében – a magyarok „áttérítéséhez”. Miután a katonákat tisztjeik megfékezték, a továbbra is ugrásra készen álló alakulat parancsnokához, Georg Rapaić von Ruhmwerth őrnagyhoz fordulva kiadta az utasítást: vállba! (A gyalogos ebben a pozícióban a bal oldalára, szorosan a lábhoz vette fegyverét – gyakorlatilag kiszolgáltatott helyzetbe került.) Rapaićnak azonban nem tetszett a dolog: vonakodott, s csak Schlik altábornagy megerősítése nyomán volt hajlandó foganatosítani közvetlen felettese parancsát.⁴⁸ Ezt követően Fiedler a Vilmos-gyalogság 18. századának parancsnokát, Carl Pabst századost a „dezertőrök” rendezésére küldte, aki rövidesen mintegy 75 huszárt és honvédet terelt össze.⁴⁹

A határozott fellépés mindenesetre lépéselőnybe hozta a császári oldalt. A magyarok nem kis megrökönyödésére a „fogylok” különös aktivitást fejtettek ki. Tchórnicki őrnagy fiatal adjutánsa, Jan Aleksander Fredro gróf őrmester arra figyelte fel, „hogy a magyar zászlóalj ... nyugodtan ácsorog alig tíz lépésnyire az osztráktól. Mindkét zászlóalj lábhoz tett fegyverrel várakozott, egy osztrák tiszt pedig a magyar zászlóalj arcvonala előtt elléptetve, mintha beszédet intézett volna a magyarokhoz.”⁵⁰ Molitor Ágoston szerint a felek találkozásakor a császáriak átkiáltottak: „közeledjenek minden félelem nélkül, hiszen ők bajtársaik és testvéreik.” Majd mikor néhány magyar tiszt felbátorodva csakugyan előrement, „több császári tiszt szintén előlépett a sorból, barátságos üdvözlésekkel siettek feléjük, átölelték őket s mindkét kezüket megragadták eme szavakkal: „Jertek át és ne hallgassatok többé a debreceni lázadó pártvezérek szavára...” A magyarok persze felháborodottan utasították el az ajánlatot.⁵¹

Eközben bukkant fel Tchórnicki őrnagy, aki Erbach gróf szerint megadó pózt vett fel, majd biztosította Fiedlert átpártolási hajlandóságáról: „Tábornokom, mi jó barátok vagyunk, az önéi között szeretnék lenni” – mondta állítólag.⁵² Szavait azonban félreértették, ugyanis mindvégig szilárdan hitte, hogy a császáriak teszik le fegyvereiket...⁵³ Grabowiecki szerint, amikor az őrnagy a császári oszlopba ütközött,

⁴⁷ Stetina jelentése a hadosztályparancsnokságnak. Nagyfalu, 1849. január 31. MOL H 147. 13. doboz 478. fol. Eredeti tisztázat.

⁴⁸ *János főherceg*: i. m. 203. o. A tulajdonképpeni parancsmegtagadás, tetézve az alakulat rossz teljesítményével, az őrnagy karrierjébe került. A tarcali csata után a 3. zászlóalj parancsnokságát Johann von Trentinaglia százados vette át tőle. Uo. 206. o. Rapaićot még az év folyamán nyugalmazták. Uo. CXIII. o. (Függelék)

⁴⁹ *János főherceg*: i. m. 204. o.

⁵⁰ *Kovács-Wysocki*: i. m. 38. o.; *Jeziórański*: i. m. 44–45. o.; *Weldycz*: i. m. 29. o. A császári tiszt állítólag Fredrótól a kardját kérte, s egy odalovagoló huszárét el is vette.

⁵¹ *Molitor*: i. m. 183. o.

⁵² *Erbach*: i. m. Hasonlóképpen *Kocziczka*: i. m. 127. o.

⁵³ *Kovács-Wysocki*: i. m. 39. o.

nem ijedt meg, sőt arról kezdte győzködni Fiedlert, hogy lengyeleknek nem kellene egymás ellen harcolni (a Vilmos-zászlóalj jórészt galíciai lengyelekből állt), mire az közölte: megadja magát.⁵⁴ Teofil Łapiński, aki a Dessewffy-dandár egyik ütegének parancsnoka volt, egyenesen úgy hallotta, hogy Tchórnicki partnere kertelés nélkül kijelentette: „a lengyelekkel szemben 2 galíciai zászlóalj áll, amelyek honfitársaik ellen nem harcolnak, hanem együtt közös ügyet akarnak szolgálni. Ő maga a jogtalan harcot a szabadság ellen terhesnek érzi és felajánlja szolgálatait a magyaroknak.”⁵⁵ A párbeszédről Klapka György is megemlékezik, aki szerint Fiedler azt mondta, hogy galíciai zászlóaljai „csak kedvtelenül” küzdenek honfitársaik ellen.⁵⁶

Mindez természetesen csak Tchórnicki illúzióiról tanúskodik. Az a tény, hogy a Kápolna-dombon mindkét oldalon lengyel (vagy jelentős részben lengyel) egységek futottak össze, jóllehet egyik fél számára sem jelentett újdonságot, az előállt sajátos helyzetben egyes magyar oldalon harcoló lengyeleket – a császári tisztek e tekintetben tökéletesen érzéketlenek voltak – arra a következtetésre vezetett, hogy fehér frakkos földijeik szíves-örömeist otthagynák Ferenc József vélhetően terhes szolgálatát. Gondoljunk Földváry Pál jelentésének lengyel segéd tisztjére, aki úgy látta, „hogy honfiai egy testületbe fogadhatta volna részünkre...”⁵⁷ Ilymódon Fiedler és Tchórnicki kölcsönösen egymás téveszméit táplálták. A császári dandárnok meg volt győződve, hogy a lengyel átállási szándékát tudatja, pedig csupán azon reményét hangoztatta, hogy együtt szolgálhat Fiedler embereivel („az önéi között szeretnék lenni”) – *a magyar oldalon*. Tchórnicki viszont készpénznek vette partnere udvariaskodó megjegyzését galíciai katonái kedvtelenségéről. Az Erbach gróf által Tchórnicki, illetve Łapiński emlékiratában Fiedler szájába adott, mindkét részről az ellenség „árulásának” bizonyítékként előtárt nyilatkozatok valójában egymás tükörképeiként árulkodnak a két parancsnok hajdani baklövéséről.

A fejlemények váratlan gyorsasággal borították fel mindkét fél számítását. A feszültség növekedése tapinthatóvá vált, amikor az egyik magyar „átálló” Fiedler vezérőrnagy életére tört.⁵⁸ A továbbiakban mégis a véletlen szólt közbe: egy be nem avatott egység érkezett a jelenet helyszínére és tüzet nyitott a császári oszlopra.⁵⁹ A

⁵⁴ *Grabowiecki*: i. m. 163. o.

⁵⁵ *Lapinski, Teophil*: Feldzug der ungarischen Hauptarmee im Jahre 1849. Hamburg, 1850. 5–6. o. Az elbeszélésben tévesen Vogel szerepel Fiedler helyett. A másik galíciai zászlóalj, amelyről Fiedler beszélt volna, a Hartmann-gyalogság 2. zászlóalja volt.

⁵⁶ *Klapka, Georg*: Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Leipzig, 1851. 196. o.

⁵⁷ MOL OHB 1849:931. A lehetőség felvetése is a császári oldal heves ellenkezését váltotta ki. *Helfert*: i. m. 525. o. Kocziczka közli, hogy a galíciaiak megvetették a „lázadók” oldalán harcoló lengyeleket, s csak „Kossuthski pollak”-ként emlegették őket. *Kocziczka*: i. m. 118. o. Ez egyébként, figyelembe véve a dresszírozott parasztkatonák és a jórészt fiatal, iskolázott lengyelek közötti társadalmi-mentális távolságot, nagyonis hihető.

⁵⁸ *Erbach*: i. m. Kocziczka kevesebb hitelt érdemlő megjegyzése szerint a merénylő lengyel lövész volt. *Kocziczka*: i. m. 127. o.

⁵⁹ Később több egység is magának tulajdonította ennek „dicsőségét”. Legvalószínűbb, hogy a Tchórnicki-féle „ulánusok” (valójában gyalog harcoltak) nyitottak tüzet. *Jeziorski*: i. m. 45–46. o.; *Weldycz*: i. m. 29. o. *Grabowiecki* a Hipolit Żółtowski százados vezette csapatot, a 2. lengyel zászlóalj 3. századát nevezte meg. *Grabowiecki*: i. m. 163. o. A lengyelek mellett szóba kerültek még a hevesi önkéntesek is. *Klapka*: i. m. 196–197. o.

császáriak később Tchórnicket tették ezért felelőssé, mondván, hogy hátraugratva tüzet vezényelt katonáinak.⁶⁰ Ennek azonban pontosan az ellenkezője igaz: az őrnagy meg akarta fékezni az érkezőket, „lábhoz a fegyvert!” parancsot adott ki, de azok eleresztették azt a fülük mellett és tüzeltek.⁶¹ Mi sem jellemzőbb, hogy Tchórnicki még ezek után is nyélbeüthetőnek ítélte a császári fegyverletételt, s adjutánsát, Fredro grófot a ködbe vesző Vilmos-zászlóaljhoz menesztette. Fredro elrobogott, állítólag utól is érte Fiedler vezérőrnagyot, aki viszont nem volt kíváncsi mondanivalójára, s lövetett (a bátor lengyel szerencsére ép bőrrel úszta meg a kalandot).⁶² Tchórnicki érthetetlennek tetsző magatartásával egyébként olyannyira kompromittálta magát a lengyelek körében, hogy nem sokkal később kisebbfajta zendülés tört ki ellene.⁶³

A Vilmos-gyalogság a váratlan támadás nyomán, mivel az elől álló stáb veszélyeztetése nélkül nem tudta viszonzni a tüzet, összezavarodva, szinte azonnal lehátrált a Kápolna-dombról. Veszteségei az eset kapcsán nem mondhatók nagyon súlyosnak. Fiedler és tisztjei is ép bőrrel kerültek ki a golyózáporból (mindössze a dandárnok segédtisztje, Anton Mattausch főhadnagy alól lötték ki a lovat).⁶⁴ Magyar oldalon rekedt viszont Pabst százados, akinek sorsa felettébb tanulságos. Az általa összefogdosott magyarok, akiket „átállóknak” hitt, egyszeriben felettébb barátságtalanul kezdtek viselkedni: a császári tiszthez egy huszár ugratott, s kardjával vágást mért tarkójára. Ezt ugyan felfogta visszahajtott köpenygallérja, az ütéstől azonban a földre zuhant, mire a közelben álló honvédek felkapták és elhurcolták.⁶⁵ A mozzanat kétséget kizáróan igazolja az ellenfél által gyanúba kevert magyarok lojalitását.

Itt talán le is lehetne zárni a tarcali jelenet elbeszélését. Szemere kormánybiztos azonban január 24-én kelt jelentésében beszámol egy első látásra hihetetlen, több ok miatt azonban, főként az elmondottak után, mérlegelésre érdemes eseményről Schlik altábornagy szerepével kapcsolatban. A különös história a következőképpen szól: „A huszárok tegnapelőtt rohantak a félködben, és hirtelen körülveszik Schliket és

⁶⁰ *Koczička*: i. m. 127. o. Hasonló értelemben: *Erbach*: i. m.

⁶¹ *Jeziarański*: i. m. 45–46. o.; *Kovács-Wysocki*: i. m. 38. o.; *Bulharyn*: i. m. 100. o.

⁶² *Kovács-Wysocki*: i. m. 38. o.; *Bulharyn*: i. m. 100. o. Grabowiecki csak annyit mond, hogy Fredro kivágta magát a császáriak gyűrűjéből. *Grabowiecki*: i. m. 164. o. Fredro szerepéről összességében véve a legellentmondóbb történetek keringtek. V. ö. *Lapinski*: i. m. 6. o.; *Weldycz*: i. m. 29. o. Az egyetlen biztos adat: Klapka ezredes a csata után hadnaggyá léptette elő. MOL H 147. 13. doboz 270. fol. Az általunk közölt verziót a császári források alapozzák meg. Erbach gróf szerint Fiedlernél két lengyel tiszt jelent meg: az idősebb kétségtelenül Tchórnicki volt, a fiatalabbról azonban nem hallunk. Az azonban érthetetlen, miért mutatkozott volna be Tchórnicki gróf D., vagy – mint *Koczička* említi – gróf F. őrnagyként? *Erbach*: i. m.; *Koczička*: i. m. 127. o. Biztosra vehető, hogy Tchórnicki valójában gróf Fredrot mutatta be így a császári stábnak. Fredro tehát az eset idején Tchórnicki mellett tartózkodott, s így végrehajthatta az említett küldetést.

⁶³ *Kovács-Wysocki*: i. m. 39. o.; *Grabowiecki*: i. m. 165. o.

⁶⁴ *Koczička*: i. m. 128. o. A Vilmos-zászlóalj a tarcali csatában összesen 6 halottat, 35 sebesültet, 5 foglyot és eltűntet veszített. *János főherceg*: i. m. 206. o.

⁶⁵ *János főherceg*: i. m. 204. o. Ezzel tökéletesen egybevág Szemere január 22-i jelentése. MOL OHB 1849:920. A Pabstra támadó huszár eszerint Takács István volt. Zákó őrnagy a csata után jelentette a századosot elfogó honvédek neveit: Kleinesz József és Boros Mihály, a 34. zászlóalj őrmesterei ejtették foglyul Pabstot. Zákó őrnagy jelentése. Mád, 1849. január 25. MOL H 147. 13. doboz 324. fol. A császári tiszt eléggé megviselt állapotban került Bulharyn ezredes színe elé. *Bulharyn*: i. m. 99. o. A szerencsétlen később a feldühödött tarcali lakosok kis híján meglincseltek. *Justus János*: Tarczall város 1849. évben. Adalékok Zemplén Vármegye történetéhez. 1899. 318–319. o.

táborkarát. Schlik hüvelyébe dugja kardját, »Éljenek a magyarok«, kiáltja, üdvözli a huszárokat, ő, a huszárruhába öltözött, a huszárok, becsületes lelkökkel, a magyar hangra és ruhára meghökkentek, megszelídültek. Míg a barátkozás folyt, jött a vasascapat, és Schlik, a ravasz, megszabadult. Egy segédtiszt volt a huszárokkal, azt Schlik meg is csókolta, de e csók vizsgálat alá vétetik.» – írja Szemere.⁶⁶

A történet pontosabb időrendbe illesztését a „vasascapat” megjelenésének említése teszi lehetővé. A 2. (Sunstenu) vérteszred alezredesi osztályának 1. százada Johann Gorizutti báró őrnagy vezetésével azt követően avatkozott a Kápolna-dombért folyó harcba, hogy a Vilmos-zászlóalj, a nevezetes eset után, másodszor is meghátrált.⁶⁷ A két mozzanat elég gyorsan követhette egymást, mivel magyar oldalon többen a vértések támadásának tulajdonították az összecsapás kirobbanását.⁶⁸ Vagyis Schlik feltételezett találkozására a huszárokkal nagyjából a Fiedler–Tchórnicki jelenettel egyidejűleg került sor. A lehetőséget közvetve más források is megerősítik. Schlik jelentésében beszámol arról, hogy miután a Vilmos-zászlóalj első alkalommal csúnyán leszerepelt, ő maga teremtett az alakulatnál és bírta azt megfordulásra. Koczcicka szerint ez úgy történt, hogy, kardját a visszahódítandó magaslat felé irányozva, katonáit anyanyelvükön lelkesítette: „Teraz ja będę naprzód was wieść!” [Most én foglak előrevinni benneteket!]⁶⁹ Ha ez igaz, s nincs okunk kételkedni az altábornagy szavaiban, akkor a Kápolna-domb elleni sorsdöntő második rohamot, amely az incidensbe torkollott, személyesen Schlik vezette. Ezért léphetett közbe ő maga a harc leállításakor, Fiedler és Rapaié őrnagy huzakodásánál,⁷⁰ s ezért találjuk segédtisztjét, Ludwig Wocher főhadnagyot az eset helyszínén.⁷¹ (És ne feledkezzünk meg Schlik másik segédtisztjéről, Erbach századosról sem, aki valószínűleg szintén ott volt a magaslaton.) Továbbá az sem lehet véletlen, hogy az altábornagy éppen a harmadik roham előtt pillantotta meg először és utoljára az ellenfelet: meg tudta állapítani, hogy a magyarokat meglepte a vértések támadása, mivel harmadszor is gyalogsági rohamot vártak, valamint azt is látta, hogy lovassága elől a „rebellisek” a szőlőkben kerestek menedéket.⁷² Ez csakis úgy képzelhető el, hogy az altábornagy közelebb tartózkodott a magyarokhoz, mint a támadásba lendülő vértések, különben nem figyelhette volna meg köztük a zavar jeleit, a köd pedig valójában csak némileg ritkulhatott, a magyarokat ezért lepte meg a vértések megjelenése.

Schlik tehát a Kápolna-dombon volt. Részleteiben ma már nehéz lenne tisztázni, milyen szerepet játszott ez alkalommal. Szemere szerint majdnem fogságba esett, de ügyes trükkel időt nyert, végül vértesei kiszabadították. A kormánybiztos által ilyen értelemben összefűzött történet elemei azonban egészen más kontextusba is helyezhetők.

⁶⁶ *Közlöny*, 1849. január 26.; *Szemere*: Okmánytár 350–351. o.

⁶⁷ HL 1848–1849. 10/466. Geschichte des k. und k. Dragoner-Regiments Graf Paar Nr. 2. von seiner Errichtung bis zur Gegenwart 1672–1891. Olmütz, 1895. 450–451. o.

⁶⁸ *Lapinski*: i. m. 6. o.; Operation 71. fol. Az összeállítást *Szuper Sándor* tette közzé a *Honvéd* 1867. évi 20., valamint 1868. évi 16. és 22. számában.

⁶⁹ HL 1848–1849. 10/466.; *Koczcicka*: i. m. 129. o. Az időrendet Schlik jelentése tisztázza egyértelműen.

⁷⁰ *János főherceg*: i. m. 203. o.

⁷¹ *Erbach*: i. m.; *Koczcicka*: i. m. 127. o.

⁷² HL 1848–1849. 10/466.

A huszárok magyar nyelvű üdvözlése (az anyanyelv alkalmazása éppen az előbb vált be saját bakáinál), a barátkozás, a huszárokkal lévő segédtiszt megcsókolása... Úgy tűnik, a császári vezér nem egyszerűen kívánni próbált, hogy kereket oldhasson, hanem azt tette, amit egyidejűleg (avagy ezt megelőzően) Fiedler és tisztjei a magaslat más részén: átállásra buzdított. Efelől végképp meggyőzhet Prágay János – részben már korábban felhasznált – vallomása: „Württemberg-huszárok is voltak ebben a hadtestben. Schlik régebben regimentjük ezredese volt. Ezért különböző fortélyokat alkalmazott, hogy őket tőlünk elvezesse, és egyszer személyesen is eljött közéjük; azonban huszárjaink, a tisztelet régi érzéseitől áthatva, megengedték, hogy épségben visszatérjen.”⁷³

Másnap, néhány kilométerrel távolabb megismétlődött a tarcali eset. A Schlik által beindított mechanizmust – a harc megszakítását illető parancs az ellenség átpártolási szándékának észlelésekor tovább élt –, nem lehetett leállítani, hiszen a Herzmanovsky-különítménnyel időközben minden biztos összeköttetés megszakadt. A január 23-án reggel Kisfalud felé támadó Sulcz-dandár a helység bejáratánál az István-gyalogság 7. osztályába ütközött, amelynek parancsnoka – micsoda véletlen – éppenséggel az a Carl von Muralt százados volt, aki annak idején maga vette Schlik altábornagy emlékezetes utasítását. Az 58. gyalogezred története szerint a császári osztály a Porosz-, illetve a Dom Miguel-gyalogság egy-egy divíziójával, valamint egy honvéd zászlóaljjal keveredett közelharcba, amikor a Dom Miguelek és néhány előrelovagoló huszár kiáltozni kezdtek: „kegyelem, átállunk!” Muralt, aki a 13. század élén a kisfaludkeresztúri úttól jobbra tartózkodott, erre azonnal leállította a küzdelmet, majd annak rendje-módja szerint átpártolásra szólította fel az ellenséges gyalogságot, illetve a hátrább álló lovasságot és tüzéreket is.⁷⁴

Magyar részről meglehetősen kevés, főként szűkszavú beszámoló áll rendelkezésre ahhoz, hogy a harc félbeszakadásának körülményeit megnyugtatóan tisztázni lehessen. Igaz, ezek egybehangzóan állítják: a magyar csapatokat az ellenség eleve azzal fogadta, hogy leteszi fegyvereit. Miként Szemere január 24-i jelentésében olvashatjuk: „Az ellenparancsnok »lábhoz« parancsolt. Megadta magát. Baráti szót emlegetett, kapitányunkkal kezét fogott. Következett volna a lefegyverzés...”⁷⁵ Sulcz őrnagy emlékirataiban arról számol be, hogy a császáriak a helységbe nyomuló 43. honvédzászlóaljat „éljen” kiáltással üdvözölték.⁷⁶ Karsa Ferenc, aki alakulatával, a 20. honvédzászlóaljjal, az eset után ért Kisfalud alá, másoktól azt hallotta, hogy: „Az osztrákokra oly váratlan esett a magyarok rohama, hogy nem is védekeztek, megadták magukat, és a 43. z. aljjal összekeveredtek.”⁷⁷ Ezek a leírások azonban az események későbbi fázisát hagyták ránk: amikor a 43-asok megjelentek a helyszínen, az összecsapás valójában már szünetelt. A császári osztály ezért „nem védekezett”. Sulcz szerint a 43. zászlóaljat megelőzően a

⁷³ Prágay: i. m. 26–27. o. Egyedül az kétséges, vajon valóban Württemberg-huszárokról volt-e szó. A forrásokban a Kápolna-dombon csupán a 3. (Ferdinánd) huszárezred Belányi Lajos százados vezette félszázada bukkan fel. MOL H 147. 13. doboz 270. fol. Bulharyn a Württemberg-huszárok félszázadát a balszárnyon említi január 22-én reggel. *Bulharyn*: i. m. 96. o.

⁷⁴ Az 58. gyalogezred története 245. o.

⁷⁵ *Közlöny*, 1849. január 26.; *Szemere*: Okmánytár 350–351. o.

⁷⁶ *Egervári Ödön*: Batori Schulez Bódog emlékiratai 1848/9-ki szabadságharczból. Pest, 1870. 30. o. (A továbbiakban: *Egervári-Sulcz*: i. m.)

⁷⁷ *Karsa*: i. m. 93. o.

magyar csatárlánc, a 17. honvédszászlóalj 5. és 6. százada, illetve a Dom Miguel- gyalogság további két százada haladt a császári állás felé, így bizonyára ez csapott össze először az ellenséggel.⁷⁸ Az igazi kérdés tehát az: mi történt, miután a csatárlánc megütközött az István- gyalogosokkal?

Később több lengyel visszaemlékezés is arról tudósított, hogy a császáriak Bodrogkeresztúrnál is fehér jelvényekkel tévesztették meg a honvédeket, s lábhoz tett fegyverekkel hívogatták őket. Amikor pedig a magyarok felbátorodva közelebb jöttek, hirtelen tüzet nyitottak rájuk.⁷⁹ A fehér jelvényekkel azonban nem lehet biztosan számolni. A mértékadó források – a lengyelek nem vettek részt az ütközetben – egyáltalán nem szólnak a fehér csákószalagokról, s tényleg kétséges, hogy a főerőtől elszakadt Herzmanovsky-különítmény katonái feltűzték-e azokat fejfedőikre még január 23. előtt (amikor a Schlik közvetlen parancsnoksága alatt álló csapatok is csupán január 19. körül kerítettek sort a műveletre).

A Dom Miguel-osztállyal kapcsolatban talán felmerülhet a gyanú, hogy – mint a január közepén felbomlott zászlóalj maradéka – magát megadva akart véglegesen megszabadulni a terhes szolgálattól, s ezzel magyarázható az összezsúpolás félbeszakadása. A Dom Miguelekről azonban, általában a bodrogkeresztúri ütközetet illetően, azt halljuk, hogy mindvégig kitettek magukért, sőt tulajdonképpen a nap hőseinek számítottak.⁸⁰ Felesleges hosszabban bizonygatni az alakulat lojalitását, hiszen a tény, hogy dezertálás nem történt, noha Muralt fellépése nyomán arra kedvező alkalom nyílt, önmagáért beszél.

Ha az ütközet kritikus pillanatai körül nem is oszlatható el egészen a homály, a fejlemények kétségtelenül igazolják, hogy Muralt százados legalábbis rosszul mérte fel a helyzetet. Miközben a közelében álló magyarok neve és rangja felől érdeklődtek, a csapatok előrenyomulása nem ért véget, s ily módon közrefogták az István- gyalogságot. Ekkor ment előre a 43. zászlóalj parancsnoka, Kálnoky, s közölte a császári alakulat 14. századát vezénylő Franz Oreskovich századossal, hogy minden oldalról be vannak kerítve, tegyék le a fegyvert.⁸¹ Ez végzetes hibának bizonyult. Oreskovich azt gondolta, hogy az ellenség, amely eladdig átállást színlelt, most kimutatja foga fehérjét. Karsa Ferenc akaratlanul is megörökítette ezt a sorsdöntő pillanatot: „hiszen ti adtátok meg magatokat” – fordult a császári tiszt Kálnokyhoz.⁸² Választ nem várt, egy villanás, kardjával a magyarra sújtott, mire egyik legénye, egy Hieronymus Szulkiewicz nevű

⁷⁸ *Egervári-Sulcz*: i. m. 29. o. Nincs tehát szó, a császári vádakkal szemben, Porosz- gyalogosokról.

⁷⁹ *Kovács-Wysocki*: i. m. 39. o.; *Weldycz*: i. m. 29. o.; *Jeziarański*: i. m. 46–47. o.; *Grabowiecki*: i. m. 164. o. A magyarok közül: *Justus*: i. m. 347. o.

⁸⁰ V. ö. Klapka előleges jelentése a bodrogkeresztúri ütközetről. Hely, dátum nélkül. (1849. január 24.) MOL OHB 1849:999. Eredeti tisztázat. Megjelent a *Közlöny* január 26-i számában. Szemere jelentése az OHB-nak. Tokaj, 1849. január 23. este 7 óra. MOL OHB 1849:958. Eredeti tisztázat. Közli: *Szemere*: Okmánytár 349. o. A lengyel emlékiratokban, éppen az esettel kapcsolatban, visszatérő motívum a Dom Miguelek hősiessége. *Kovács-Wysocki*: i. m. 39. o.; *Weldycz*: i. m. 30. o.; *Jeziarański*: i. m. 47. o. Szentanúként hasonló adatokat közöl még Karsa Ferenc. *Karsa*: i. m. 93–96. o.

⁸¹ Az 58. gyalogezred története 245. o.; Die Winter-Feldzug 212. o. Sulez őrnagy szerint Kálnoky „zászlóalja előtt 10–15 lépésre az ellenséggel parlamentairozott volna...” *Egervári-Sulcz*: i. m. 30. o.

⁸² *Karsa*: i. m. 93. o. Tévesen Herzmanovsky őrnagyot beszélteti.

közvitéz, szuronyával felnyársalta a szerencsétlent.⁸³ Hamarosan véres mészárlás kerekedett, amelyben a császáriak – az egyes adatok ellentmondóak – legalábbis több tucat honvédet öltek meg (az ezredtörténet szerint az István-gyalogság 13. századának Wolczuk nevű ácsa egyedül 15 magyart terített le fejszékével).⁸⁴ Nem túloz tehát Schlik, amikor jelentésében borzalmas öldöklésről beszél.⁸⁵

Beteljesedett viszont Muralt százados sorsa is (hasonlóképpen, mint Pabsté Tarcalnál), aki, miután a 13. század Friedrich Kunze főhadnagy vezetése alatt kitört a bekerítésből, a magyarok között rekedt. Nem tudta, mi történhetett, s visszafelé igyekezett volna, hogy az összecsapásnak megint véget vessen, de az állítólagos dezertőrök útját állták. Az egyik huszár a 14. (Lehel) ezredből előtte termett és kardjával a fejére vágott. A sebesült tiszt megpróbált segítséget kérni, Vostry Emil 43. zászlóaljbeli hadnagy azonban, ezzel mit sem törődve, pisztolyával rálőtt – a golyó eltörte a jobb könyök csontját –, majd a fegyver agyával egyszerűen leütötte. A brutális jelenetet a magatehetetlen százados kirablása tette még szégyenteljesebbé.⁸⁶

Muralt csak a tokaji kórházban tért magához. A vérvesztéstől elgyengülve fekvő tiszt azonban még ebben a helyzetben sem feledte a rá rótt feladatot, s az őt megkövető magyar tisztekhez – Kocziczka valószerűtlenül patetikus megfogalmazásában – e szavakkal fordult: „nem lenne-e szebb, ha az osztrák hadsereg, mint az itáliai és a magyar háború kitörése előtt, egyesült erővel most is azon lenne, hogy a forradalom gerjedő elemeit a jog kötelékével a trónhoz láncolja és a rend győzedelmes eszméje által a Monarchia fenyegető felbomlásának útját állja?”⁸⁷ A költői kérdés mindennél jobban megragadja a magyarok „jó útra” térítésén fáradozó Muralt és társai illúzióinak lényegét.

A császári parancsnok néhány nappal később, január 29-én galíciai ismerőséhez, Aleksander Fredro grófhhoz (a tarcali esetenél megismert Jan Aleksander aggódó apjához) fordulva, a következő megjegyzésre ragadtatta magát: „A lengyelek, akik minden tekintetben jó katonák, a legbátrabb ellenfeleink – katonáim dühbe jönnek négyszögletes sapkáik láttán!”⁸⁸ Tette ezt akkor, amikor tábora – Erbach gróf és Kocziczka szenvedélyes beszámolója ezt támasztja alá – hangos volt az esetek nyomán bünbakként megbélyegzett lengyel önkéntesek szidalmazásától. Eszerint Schlik maga sem hitt

⁸³ Az 58. gyalogezred története 245. o. Hasonlóképpen: Die Winter-Feldzug 212. o.; *Egervári-Sulcz*: i. m. 30. o.

⁸⁴ Az 58. gyalogezred története 241., 245. o.; *Kocziczka*: i. m. 132–133. o. Az áldozatok, köztük Kálnoky Antal százados, ma a bodrogkeresztúri honvédelemlékmű alatt nyugszanak.

⁸⁵ HL 1848–1849. 10/466.

⁸⁶ Az 58. gyalogezred története 248. o.; *Kocziczka*: i. m. 157–158. o. Maga Muraltól hallotta a történetet, miután a cs. kir. csapatok a tokaji kórházban rábukkantak a magyarok által visszahagyott tisztre. Továbbá: Vostry Emil nyilatkozata. Tokaj, 1849. január 26. MOL H 147. 13. doboz 287. fől. Eredeti. Fellelt értékeit visszaadták Muraltnak. Erről egy igazolás található Klapka György iratai között, 1849. január 27-i kelettel. MOL R 295. 1. csomó 3. tétel 1849. januári fasc.

⁸⁷ *Kocziczka*: i. m. 159. o. Kocziczka egyébként nem tud Muralt keresztúri ténykedéséről, így az elhangzó kérdés jelentéséről sem.

⁸⁸ Schlik levele Aleksander Fredro grófhhoz. Boldogkő, 1849. január 29. Francia eredetijét közli: *Fredro, Aleksander*: Pisma wszystkim. XIV. Korespondencja. (Red.: *Czajkowska, Krystyna i Pigoń, Stanisław*) Warszawa, 1976. 645. o. Magyar fordítását közli: *Kovács István*: A légió. A magyarországi lengyel légió története. Budapest, 1989. 8. o.

komolyan az ellenség „aljas árulásáról” szóló, január 25-i jelentésében előadott mesében, amely tehát nem volt más, mint saját csődjének leplezése.

A történekeért nem egyszerűen Schlik altábornagy tehető felelőssé. A Felső-Tiszánál lezajlott események valójában szélesebben értelmezendők, amelyre itt csupán – ez ugyanis meghaladja vállalkozásunk kereteit – utalni szeretnénk. Kociczka szerint a hadtestben még január végén is – a tarcali ellenkező tapasztalatok ellenére! – általános volt a vélemény, hogy a magyar hadsereg „teljesen demoralizált”, és „közel van a feloszláshoz”.⁸⁹ (Mint láttuk, Schlik is ebből indult ki, amikor a kassai csata után a megvert magyar sereg bomlasztásához fogott.) Gyakorlatilag – és ez közismert – ugyanez a jelenség mutatkozott a Windisch-Grätz tábornagy vezette cs. kir. főhadisereg pest-budai bevonulását követően: a császári hadvezetés ekkoriban úgy vélte, hogy a magyarországi háború befejezése csupán hetek kérdése, s a „lázadók” seregtestei, amelyet tömegesen hagytak el tisztjeik, egyébként is szét fognak zúlleni...

A párhuzam még szembeötlőbb, ha a tarcali és bodrogkeresztúri mellé a magyarországi hadszíntér különböző pontjain lejátszódó, hasonlóképpen rejtélyes és mindmáig tisztázatlan eseteket állítjuk. Január 17-én Turcseknél, ahol Aulich Lajos ezredes hadosztályának és Christian Götz vezérőrnagy cs. kir. dandárjának csapatai ütköztek meg egymással, a harc váratlanul leállt, majd rövid közjáték után, amelyet később mindkét oldal teljesen eltérően ítélt meg, ismét kiújult. (Itt magyar részről a 2. [Sándor cár] gyalogezred 2. és a 60. [Wasa] gyalogezred 1. zászlóalja, illetve a császári részről a 15. [Nassau] gyalogezred 3. és a 63. [Bianchi] gyalogezred szintén 3. zászlóalja találkozott.)⁹⁰ Még ismertebb a piski incidens február 9-én Bem tábornok és Anton Puchner báró altábornagy seregeinek összecsapása alkalmával: a csata után a felek azzal vádolták egymást, hogy fehér jelvényekkel tévesztették meg egymás csapatait. (Ezúttal a magyar oldalon érkező 37. [Máriássy] gyalogezred 3. zászlóalja volt a főszereplő, s a 63. [Bianchi] gyalogezred 1. és 2. zászlóalja a szenvedő fél.)⁹¹

Úgy véljük, aligha véletlen, hogy ez a típusú félreértés éppen a magyarországi háború kritikus, január–februári időszakát jellemzi. Ugyanígy meggyőződésünk, hogy a közös nevezőt a császári hadvezetés elhibázott helyzetmegítélése jelenti. Miután ugyanis, a magyar ellenállás észrevehető erősödésével, a januári „merész remények és jámbor óhajok”⁹² elenyésztek, többé nem bukkanunk hasonló események nyomaira.

⁸⁹ Kociczka: i. m. 150. o.

⁹⁰ Helfert: i. m. 140. o.; Nahlik, Johann Edler von: Geschichte des kais. kön. 55. Linien-Infanterie-Regimentes Baron Bianchi. Brünn, 1863. 244. o.; Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I. Budapest, 1885. 165–166. o.

⁹¹ Helfert: i. m. 382–383. o.; Nahlik: i. m. 173–174. o. (Nahlik szerint egyébként február 8-án Új-Aradon a magyar lakosság is megtévesztette a cs. kir. csapatokat, szintén fehér kendőket alkalmazva.) Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re. Budapest, 1881. 475–476. o.; Csetz, Johann: Der Feldzug in Siebenbürgen. Leipzig, 1861. 270–271. o. (Szigethy Miklós:) Adatok a XI. zászlóalj történetéhez, tekintettel az erdélyi 1848–1849-ki eseményekre. (Kolozsvár, 1865.) 60–62. o.; Makray László: Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből. Pest, 1870. 175. o. Makray szerint Bem korábban parancsot adott a fehér jelzések közeledő, magukat megadó császáriak békés fogadására; a parancskönyv Vízaknánál az ellenség kezébe került, s ezt használta ki Piskinél. Állítólag fehér jelzések alkalmazására Piski előtt is volt példa. Makray: i. m. 149–150., 175. o.; Szigethy: i. m. 62–63. o.

⁹² Kociczka: i. m. 150. o.

Sándor Nagy

TWO „AFFAIRS” AT THE UPPER-TISZA FIELD OF OPERATIONS IN JANUARY 1849

Summary

The „schwarzelb” press disclosed grave impeachments, affecting the honour of the Hungarian Honvéd Army in January 1849. It was said that the „rebels”, having disregarded the unwritten rules of war, basely entrapped the soldiers of Lieutenant-General Franz Count Schlik’s Army Corps of Galicia on the distant field of operations in the Upper-Tisza region. However at the same – and in connection with the same events – the same imputations came into vogue on the Hungarian side, too. This study analyzes the origins of the misunderstanding, which deceived both parties, and throws light on the events as they had happened in reality.

Sándor Nagy

DEUX AFFAIRES AU CHAMP D’OPERATIONS MILITAIRES
DE LA HAUTE-TISZA EN JANVIER DE 1849

Résumé

Dans la presse noire-jaune les lecteurs pouvaient lire des accusations très graves au sujet de l’honneur de l’armée hongroise en janvier de 1849: selon celles-là, les „insurgés” ont pris au piège les soldats du corps d’armée de Galicie du comte et général de division Franz Schlik au champ d’opérations militaires lointain de la haute-Tisza, même deux fois, ignoblement, tout à fait contrairement aux règles non-écrites de la guerre. Mais en même temps, il y avait des insinuations pareilles parmi les Hongrois par rapport aux mêmes événements. Cet essai examine l’origine de ce malentendu, qui trompait tous les deux côtés également, et, en même temps, donne une description des vrais événements.

Sándor Nagy

ZWEI AFFÄREN AUF DEM KRIEGSSCHAUPLATZ OBERE-THEIß IM JÄNNER 1849

Resümee

Im Jänner 1849 wurden in der schwarz-gelben Presse schwere, die Ehre der ungarischen Armee verletzende Artikel gedruckt: die „Rebellen“ sollen auf dem weit entfernten Kriegsschauplatz Obere-Theiß die Soldaten des galizier Korpses des Feldmarschall-Lieutnanten Graf Franz Schlick zweimal, die ungeschriebenen Regeln des Krieges außer Acht lassend, in eine Falle Gelockt haben. Gleichzeitig erschienen ähnliche Beschuldigungen auf ungarischer Seite. Dieses Schreiben untersucht den Ursprung des – beide Seiten täuschenden – Mißverständnisses, und klärt die Geschehnisse auf.

Шандор Надь

ДВЕ АФЕРЫ НА ВЕРХНЕ-ТИССАЙСКОМ ТЕАТРЕ ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ
В ЯНВАРЕ 1849 ГОДА

Резюме

В январе 1849 года в черно-желтой прессе были опубликованы обвинения, оскорблявшие честь венгерской армии: „мятежники“ на далеком верхне-тиссайском твд якобы два раза, коварным образом, нарушив неписанные правила войны, подстроили засаду солдатам галицийского корпуса генерал-лейтенанта графа Франца Шлик. Но одновременно с этим в связи с этими же случаями, с венгерской стороны также начали распространяться аналогичного характера подозрения. Настоящая статья призвана рассмотреть источники таких недоразумений, – введших в заблуждение обе стороны, – и пролить свет на происходившие события.